

בית ביאליק ומימד העומק של תל־אביב

תכנון
ניצה סמוק אדריכלים
טקסט
אדריכל יוסי קליין
צילום
צחי אוסטרובסקי

147

שימור בית ביאליק שנעשה בימים אלו, חושף שיח אחר, קדום ונשכח באדריכלות הארץ ישראלית: הניסיון לייסד ארכיטקטורה עברית

בית ביאליק כמודל מופת של תרבות המגורים הארץ ישראלית החדשה

ביתו של המשורר ואיש הרוח חיים נחמן ביאליק, ממכונניה של התרבות העברית החדשה נבנה ברחוב הקרוי על שמו בסמוך למקום משכנה ההיסטורי של עיריית תל-אביב. מיקום מרכזי זה משקף את תפישותיהם של מנהיגי העיר בראשות מאיר דיזנגוף, שראו במפעל ההקמה של התרבות העברית החדשה את תמציתו של המפעל העירוני התל-אביבי כולו.

רחוב ביאליק על בתי הסופרים, האמנים ואנשי הרוח, היה למקום מפגש מרכזי של האליטה התרבותית התל-אביבית. למעשה בבתיים אלה שהיו

אדריכלים "רומנטיקנים", בעיקר יוצאי רוסיה שהוכשרו באקדמיות לאמנויות באודסה וסנט פטרבורג היו דומיננטיים בניסיון להביית "סגנון ארכיטקטוני עברי"

התפתחותו של סגנון ארכיטקטוני "עברי" בתל-אביב סגנון ארכיטקטוני "עברי" התפתח בתחילת המאה העשרים בקונטקסט ייחודי ורב-סתיבות: מחד גיסא, הציונות כתנועה לאומית הדגישה את היותם של היהודים "אומה היסטורית", את חשיבות חזרתם להיסטוריה, ובהתאמה את השימוש הציוני בדפוסים ארכיטקטוניים היסטוריוציסטיים, ומאידך גיסא, המצב הפיסי והארכאולוגי ב"ארץ החרבה" התאפיין בהעדר סימנים מוחשיים שיכולים להעיד על טיבה של המורשת הלאומית החומרית הישראלית העתיקה. במצב ייחודי זה מילאו את ה"רובד החסר" מקורות "אוריינטליים", וטקסטים תנכיים, כשהמחקר הפילולוגי, והארכיאולוגיה סייעו להבנייה אקלקטית של סגנונות אדריכליים יהודיים-ציוניים. אדריכלים "רומנטיקנים", בעיקר יוצאי רוסיה שהוכשרו באקדמיות לאמנויות באודסה וסנט פטרבורג (שרובם הגיעו לתל-אביב על סיפון ה"רוסלאן") היו דומיננטיים בניסיון להביית

למטה מימין: מבואת הכניסה לבנין עם שחזור ציורי הקיר המקוריים. במרכז: חדר הילדים בקומה העליונה, על הקיר איורים מתוך ספרי הילדים של ביאליק מענודים בתלת ממד. למטה משמאל: מבט על חדר המדרגות.

מינור תכנן את חזית הבניין כשילוב בין מינארט מזרחי (כחלק ממערכת איוורור טבעית הנשמכת על "ברזית ים מערבית"), עמודים קלאסיים, ו"ארקר" בולט (שכונה בלגלוג על ידי ביאליק "חוטם הבניין"). זה היה ניסיון לתכנן את הבית הארץ ישראלי כתפאורה המאפשרת חזרה לנחל ההירואי של ההיסטוריה הלאומית, הנוף התנכי, כשהפער בין "סגנון המזרחי", לבין טכניקת הבנייה וטיפולוגיית המגורים האירופאית איפשר את שיתבם של ציונים ל"אוריית סטרילי" תוך שמירה על נוהגי החיים האירופאיים (ההתעלמות מטיפולוגיות חצר ים תיכונית בולט).

"עיר לבנה" או "עיר עברית"?

הממסד העירוני התל-אביבי מטפח בהתמדה את דימויה של תל-אביב כעיר מודרניסטית, אוניברסלית, וא-היסטורית ש"צמחה מן החול". שיאו של תהליך זה בהכרזה על הגרעין המודרניסטי של תל-אביב הידוע כ"עיר הלבנה", כאתר מורשת עולמית על ידי אונסק"ו. מיתוגה של העיר תל-אביב, כעיר מודרנית PAR EXCELLENCE נעוץ בשקולים מורכבים, חלקם בעייתיים, המגורים האירופאית האירופיאונסטריים של תל-אביב ושל הציונות כתנועה לאומית מודרנית. שימור בית ביאליק חושף מימד נוסף המצוי מחוץ לגבולותיהן של המיתוגרפיה המודרניסטית השגורות: ניסיון מוקדם של מייסדיה הראשונים של העיר תל-אביב להשתלב במרחב השמי, והים תיכוני, באמצעות ארכיטקטורות המבוססות על הדפוסים מסורתיים אזוריים. הביקור בבית ביאליק המסומר מעיד באופן בלתי אמצעי על רעיונותיהם של האדריכלים הרומנטיקנים שהגדירו את עצמם כ"עבריים", כשם שהוא חושף את מימד העומק הנסתר של העיר תל-אביב: גמגום מתמשך מולדת פסטורלית, היסטורית ועכשווית ברוח ערכי המוסר התנכיים

תיעוד היסטוריה וארכיאולוגיה של טכנולוגיית הבנייה כייסוד לשימור הבניין

שימור בית ביאליק ועיצוב התצוגה הופקד בידי המשדר של ניצה סמוק אדריכלים. עבודות השימור שנמשכו כשנתיים, התבססו על תיעוד ומחקר היסטורי מדוקדק. לעניין זה סייעו רבות מסמכים ותכתובות המצויים בארכיון שבקומת המרתף של הבניין. במקביל נבדקה טכניקת הבנייה, תוך חשיפה מעין ארכיאולוגית של שכבות שכוס, ואלמנטים ששוננו במהלך שיפוצים שעבר הבניין בסוף שנות ה-80. כך נתגלו טכניקות, צבעים, ציורי קיר וחומרי בניה שהיו בלתי מוכרים עד כה (לדוגמה שימוש בצבעונית עזה, וברצפת שעם שהייתה במקור בקומה השנייה, כנראה כדי לבלוע את רעש הצעדים. במקום רצפת השעם שלא שרדה, הונחה בשיפוץ זה רצפת עץ אלון).

הקושי העיקרי בעבודות שימור מסוג זה הוא הצורך לעמוד בסטנדרטים עדכניים, אלה סותרים לעיתים תכופות את צרכי השימור. במקרה של בית ביאליק נמצאו פתרונות מקומיים וייעודיים. כך לדוגמה מערכות מיזון האוויר לכל קומת הקרקע מוקמו רק בחדרי המנהלה שלא שומרו במלואם, וכך גם בקומה השנייה בחלל הפעילות לילדים. גישה ייעודית כזו אפשרה את התוצאה המצויינת של שימור הבניין. במהלך העבודות הורחבה קומת המרתף עבור ארכיון הבית. חדר הארכיון נחפר מתחת לחדר המבואה ולחדר האוכל, שה"כ נוספו כ-50 מ"ר. הריצפה ההיסטורית של חדר המבואה וחדר האוכל פורקו ואוחסנו והושבו למקומם לאחר חפירת המרתף ויציקת תקרת מרתף חדשה. הפיכת אריחי

BEIT BIALIK
CONSERVATION OF ISRAEL'S NATIONAL POET'S HOUSE IN TEL AVIV
CONSERVATION & DESIGN NITZA SZMUK ARCHITECTS

